

Hoe zijn we eigenlijk aan de Bijbel gekomen?

De Bijbel

Het is het meest verkochte, meest geciteerde, meest geloofde en soms ook meest aangevochten en meest verguisde boek. Iedereen kent de Bijbel, maar waar komt dit boek eigenlijk vandaan? Het woord 'Bijbel' komt van 'biblia', dat 'boeken' betekent, en het meervoud is bewust bedoeld; het is een compilatie van diverse boeken, die doorgaans onafhankelijk van elkaar zijn geschreven en door verschillende, soms onbekende auteurs.

Het Oude Testament: de Hebreeuwse Bijbel

Uiteraard heeft het Oude Testament, de Hebreeuwse bijbel, de langste geschiedenis. Historische en linguïstische studie heeft duidelijk gemaakt dat Mozes niet de rechtstreekse auteur van de eerste vijf bijbelboeken is. De Pentateuch ('vijfdelige leer') die de Torah (de wet) bevat, wordt wel aan hem toegeschreven, maar de uiteindelijke vormgeving is van veel latere datum. Deze boeken zijn aanvankelijk mondeling overgeleverd in poëzie, gezangen en heilige teksten, en pas later op schrift gesteld. Het toeschrijven van boeken aan gezaghebbende figuren was in de Oudheid vrij normaal.

De ouderdom van de verschillende boeken verschilt. Het oudste gedeelte is waarschijnlijk Genesis 2 (vanaf vers 4) tot Genesis 5, plus een reeks fragmenten tot en met Exodus 34. Dit vertelt de schepping van de mens (Hebreeuws: adam) in de hof van Eden (H.: adamah), de zondeval, de vloed, de geslachtslijn van Abraham tot en met het verbond van God met Mozes. Deze zogenaamde 'Yahwistische' brontekst moet geschreven zijn rond 950 v.C. door priesters rond de tempeldienst in Jeruzalem, d.w.z. toen Juda en Israel nog verenigd waren onder David en Salomo. Iets jonger is de zogenaamde 'Elohistische' brontekst; deze wordt toegeschreven aan de Noordelijke stammen ('Israel'), toen die na 921 v.C. onafhankelijk werden van Jeruzalem. De Yahwistische tekst duidt God aan met YHWH (Hebreeuws schrift laat de klinkers weg) of indirect als Adonai, Heer, of als 'De Naam', maar in de latere tekst wordt voor God 'El' gebruikt, vaak in het meervoud 'Elohim'.

Toen in 722 v.C. Sargon II het Noordelijke koninkrijk onderwierp, vluchtten veel Israëlieten naar Jeruzalem. Rond 700 werden de twee bronteksten vereend tot

één tekst die de basis vormt van wat later de eerste vier boeken van de Hebreeuwse bijbel, en voor ons het Oude Testament zouden worden. Sporen van beide bronnen zijn nog steeds aanwezig: zo noemt de Elohistische tekst de schoonvader van Mozes 'Jethro' en de berg des verbonds 'Horeb', terwijl deze in de vroegere tekst resp. 'Reuel' en 'Sinai' heten.

Het laatste boek van de Torah, Deuteronomium ('tweede wet') ontstond waarschijnlijk tijdens de hervormingsbeweging van koning Josia (640–609 v.C.) of iets eerder onder Hezekia. Jeremia is wel gesuggereerd als auteur. Rond 550 v.C. werden daar de historische boeken van Jozua tot en met Koningen aan toegevoegd.

Deze teksten bestonden als individuele fragmenten tot de terugkeer van de Joden uit de Babylonische ballingschap, rond 539 v.C. De uit Babylon teruggekeerde priesters voegden de teksten bij eigen overleveringen (zoals Genesis 1), tot de 'Priesterlijke tekst', die ten grondslag ligt aan de huidige Bijbeltekst. Zij incorporeerden ook de profetische geschriften als Jesaja, Ezechiël en andere. Ezra (rond 400 v.C.) wordt wel genoemd als de 'eindredacteur' van de Torah. Alleen de boeken 'Daniël' 'Jona' (4e eeuw) en mogelijk Job en Maleachi (3e eeuw) zijn latere toevoegingen.

De vraag welke boeken nu wel of niet tot de Hebreeuwse canon (lijst gezaghebbende boeken, lett. 'maatstaf') behoorden was voor de Joden niet zo belangrijk; zo lang zij de tempel hadden, was de eredienst daarop gericht. Pas na de verwoesting van de tempel in Jeruzalem (68 n.C.) werd kennis van de Torah belangrijker dan correcte uitvoering van het ritueel. In een grote vergadering van rabbijnen in 90 n.C. werd de canon vastgesteld. Discussie was er over 'Prediker' (te pessimistisch), 'Hooglied' (te erotisch, maar aanvaard als allegorie voor God's liefde voor Israël) en Ester (vermeldt de naam van God niet), maar ze werden toch opgenomen in de canon van 39 boeken die nu in onze Bijbel staan.

Er zijn twee manuscript-bronnen voor de actuele 'Priesterlijke' tekst, de Septuagint en de Masoretische tekst. De eerste is een Griekse vertaling die in de tweede eeuw voor Christus werd gemaakt voor de vele Joden die geen Hebreeuws meer spraken; de tweede is een tot de negende eeuw n.C. voortdurend overgeschreven Hebreeuwse tekst. Beide verschillen licht door de vertaal- en kopieerproblemen, een beperking die door De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen in haar geloofsartikelen wordt benadrukt.

Boeken die afgewezen werden, ook wel apocriefe boeken genoemd, hebben een verschillende plek gekregen in de diverse tradities. Voor de joden zijn het inspirationale werken, zoals ook voor De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen, te lezen met verstand en onderscheidingsvermogen. De rooms-katholieke kerk heeft een aantal dergelijke boeken zoals Tobit, Judit, 1

en 2 Makkabeeën (in totaal 11) wel opgenomen in haar Bijbel, maar als 'deuterocanonieke' boeken, met minder gezag. De oosters-orthodoxe kerk voegde hier nog vier boeken aan toe, waaronder het Gebed van Manasse en 3 Makkabeeën. Een reden voor de mindere status was de taal: in het Oude Testament zijn alleen boeken opgenomen in het Hebreeuws; van verschillende apocriefe werken is alleen een Griekse vertaling beschikbaar.

Zo heeft het Oude Testament dus een lange geschiedenis, turbulent als de geschiedenis van Israël zelf. Belangrijk is dat de teksten er zijn - op zichzelf al een wonder - en dat zij verhalen van God's handelen met zijn volk, en zijn spreken met de mens. Al dragen de teksten de sporen van hun geschiedenis, ze zijn evengoed Schrift, d.w.z. getuigenissen van profeten, van mensen in wier leven God heeft ingegrepen.

Het Nieuwe Testament

Het Nieuwe Testament heeft uiteraard een veel kortere geschiedenis. De vier evangeliën hebben elk hun eigen historie. Marcus is het oudste en tevens het meest beknopte verslag, geschreven of door de tolk/vertaler van Petrus of door de Johannes Marcus die genoemd wordt in Handelingen. Het boek stamt van rond 70 n.C., heeft een Romeinse inslag en is vermoedelijk ook in Rome geschreven.

Lucas en Matteüs hebben voor hun getuigenis gebruik gemaakt van het Marcusevangelie, en tevens van een bron die wij niet langer hebben, en die de Q-bron (Q voor 'Quelle') wordt genoemd. De drie evangelisten schrijven vanuit één gezichtspunt, en worden daarom de 'synoptische' evangeliën genoemd. Geen van deze drie noemt zijn eigen naam. Matteüs is één van Jezus' leerlingen en vermoedelijk tollenaar. Zijn verslag is rond 90 n.C. geschreven, waarschijnlijk in Syrië. Lucas, waarschijnlijk arts en metgezel van Paulus, schreef zijn boek tussen 80 en 100 n.C. toen hij buiten Palestina was.

Johannes schreef tegen het einde van de eerste eeuw vanuit Klein-Azië, als leerling van Jezus, een evangelie dat sterk verschilt van de andere drie. Zo duurt bij Johannes bijvoorbeeld Jezus' bediening twee jaar langer dan bij de 'synoptici', maar belangrijker is dat Johannes de nadruk legt op de tegenstelling tussen God en de wereld, tussen licht en donker, en op het gebod van de liefde. Als Johannes de andere drie geschriften al heeft gekend, blijkt dat nauwelijks uit zijn getuigenis.

Het boek Handelingen is het duidelijkst historisch, en kan als een vervolg op het Lucasevangelie worden gezien, geschreven door dezelfde auteur. De zendbrieven zijn de enige teksten die direct op schrift zijn gesteld en niet na geruime tijd, zowel die van Paulus (het merendeel) als die van Petrus, Jacobus, Johannes en Judas (de broer van Jezus vermoedelijk). Het boek Openbaringen, ten slotte, is het duidelijkst apocalyptische geschrift, in de traditie van Daniël en

Ezechiël, waarin God zijn geheimen onthult over het einde de tijden. Geschreven aan het einde van de eerste eeuw op Patmos, een eiland voor de kust van Klein-Azië, reageert het op de vervolgingen van de christenen en geeft een visionair toekomstbeeld dat tegelijk een troost en een belofte inhoudt.

De vroegchristelijke kerk hield zich vanaf de derde eeuw bezig met het compileren van de teksten tot één geheel, en de discussie over de echtheid van de individuele boeken duurde tot in de 4e eeuw. Vijf concilies, van Nicea in 325 n.C. tot dat van Carthago in 419 n.C. waren ervoor nodig om de uiteindelijke canon vast te stellen. Vooral de zendbrieven waren onderwerp van debat. Zoals Hebreeuws de taal diende te zijn van het Oude Testament, moesten alle nieuwtestamentische geschriften in het Grieks zijn; enkele bronnen in het Aramees (de taal die Jezus sprak) zijn daardoor niet in de Bijbel terechtgekomen.

Ondanks een vroege vertaling in het Latijn, de Vulgata, (4e – 7e eeuw), beschikken we ook hier niet over de originele teksten, maar over kopieën van kopieën. Drie grote manuscripten, het Vaticaanse, het Alexandrijnse (nu in Londen) en het Sinaïtische (het oudste, nu ook in Londen) vormen de kern van een enorme collectie tekstfragmenten, bij elkaar zo'n 5.400. Alle zijn vele malen gekopieerd en alle verschillen enigszins van elkaar (geen twee versies zijn identiek!), bij elkaar zo'n 200.000 verschillen! Door onderlinge vergelijking komt men via nauwgezette tekstvergelijking tot een waarschijnlijke reconstructie van de originele tekst. En daaruit is onze Bijbel afkomstig.

Conclusie

Wat wij Schrift noemen, de Bijbel, is het resultaat van een complexe geschiedenis, waarin veel van Gods woord bewaard is gebleven. Niet alles, want in dit proces zijn er ook boeken verloren gegaan. Zo noemt de Bijbel verschillende boeken die wij niet meer kennen: het Boek des Verbonds, het Boek van de Oorlogen des Heren, het Boek des Oprechten, het Boek der Verslagen, het Boek van Henoch, van Jedi, Jiddo, Semaja enzovoorts. De canon, de feitelijke samenstelling van de Bijbelboeken, is dus niet compleet, maar wat er over is, is met grote zorg gereconstrueerd en vertaald, al kunnen daar natuurlijk altijd menselijke fouten in geslopen zijn. De geschiedenis overziend is het eigenlijk een wonder dat er nog zoveel Schrift bewaard is gebleven. De canon is eveneens niet compleet in de zin dat hij niet door God is beëindigd: al hebben twee auteurs in de bijbel aangegeven dat althans aan hun boek niets mag worden toegevoegd, in principe kunnen nieuwe boeken worden toegevoegd. De canon is dus niet in graniet gebeiteld, maar het gevolg van Gods handelen met de mensen, plus van menselijk handelen met Gods woord. De sluiting van de canon is en was een menselijke beslissing.

Schrift is voor De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen alle woord van God dat door de mond of pen van een mens komt: geïnspireerd

en belangrijk, maar altijd via een mens. Van dat laatste draagt het ook de sporen: Jesaja gebruikt andere taal dan Ezechiël, Marcus schrijft anders dan Matteüs, Lucas anders dan Johannes. Joseph Smith, de eerste profeet van De Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen heeft veel openbaringen opgeschreven, op zijn wijze, volgens zijn taal. Deze toevoegingen aan de Schrift, geïnspireerd en gezaghebbend, maken voor de Kerk integraal deel uit van de Schriften, als verdere getuigen naast de diverse boeken van de Bijbel. In principe is elk stuk Schrift, elk bijbelboek, en elke later openbaring een getuige voor God en voor Jezus Christus. Wat ook zijn herkomst en geschiedenis zij, de teksten vertellen ons over Gods handelen met de mens en hebben een boodschap die ook voor ons nu van groot belang is.

Wouter E.A. van Beek
Emeritus hoogleraar culturele antropologie